

**Een archeologisch bureau-onderzoek
voor een locatie aan de Zonstraat te
Driebergen-Rijsenburg, gemeente
Utrechtse Heuvelrug (U)**

K.A. Hebinck

ARC-Rapporten 2009-56

Geldermalsen
2009
ISSN 1574-6887

Colofon

Een archeologisch bureau-onderzoek voor een locatie aan de Zonstraat
te Driebergen-Rijsenburg, gemeente Utrechtse Heuvelrug (U)

ARC-Rapporten 2009-56
ARC-Projectcode 2008/116

Tekst
K.A. Hebinck
Afbeeldingen
K.A. Hebinck
Redactie
N. van Malssen

Versie 2.1 (Definitief), 23 juni 2009

Autorisatie — M.J.M. de Wit

Uitgegeven door
ARC bv
Postbus 41018
9701 CA Groningen

ISSN 1574-6887

Geldermalsen, 2009

Een recente lijst van de ARC-Rapporten is te vinden op www.arcbv.nl

Projectgegevens

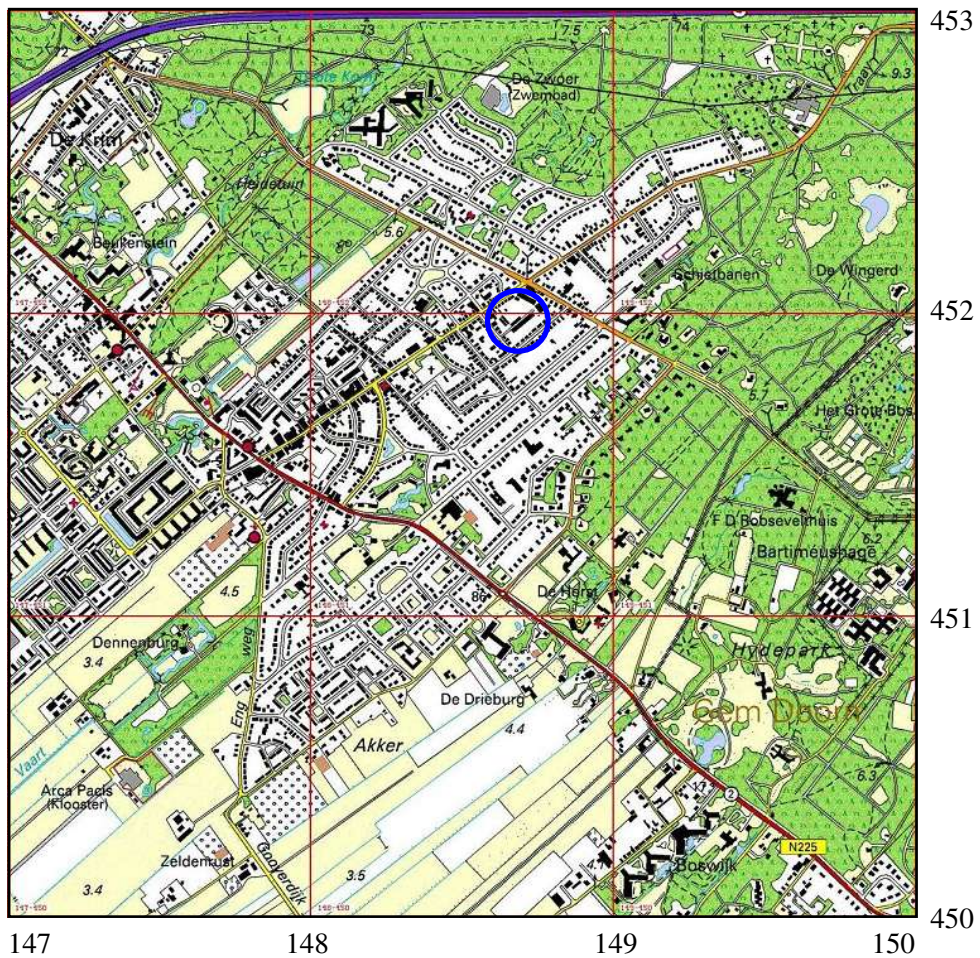
Projectnaam	Driebergen-Rijsenburg, Zonstraat
Projectcode	2008/116
Archisnummer	32792
Projectleider	drs. A.J. Wullink
Contact	0345-620100, k.hebinck@arcbv.nl
Opdrachtgever	SAB Arnhem BV, mevr. Francken
Contact	026-3576911, henrike.francken-vogelzang@sab.nl
Bevoegd gezag	Gemeente Utrechtse Heuvelrug, mevr. M. Alkemade
Contact	0343-565600

Locatiegegevens

Toponiem	Zonstraat
Plaats	Driebergen-Rijsenburg
Gemeente	Utrechtse Heuvelrug
Provincie	Utrecht
Kaartblad	32C
RD-coördinaten	NW: 148.726/452.018 NO: 148.775/451.871 ZO: 148.708/451.814 ZW: 148.611/451.993
Oppervlakte	13.000 m ²

Beschrijving onderzoekslocatie

Geologie	Formatie van Boxtel; Laagpakket van Wierden
Geomorfologie	Niet gekarteerd; gordeldekzandwelvingen +/- oud bouwlanddek
Bodem	Niet gekarteerd; kamppodzolgronden
Historische situatie	De onderzoekslocatie is tot 1910 onbebouwd en begroeid met dennenbos, hierna is er bebouwing aanwezig
Archeologische verwachting	Lage verwachtingswaarde op intacte archeologische resten en/of sporen uit de periode Neolithicum – Nieuwe Tijd

Afbeelding 1 Topografische kaart van de onderzoekslocatie en omgeving (omcirkeld), voorzien van RD-coördinaten. Bron: Topografische Dienst Nederland.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding tot het onderzoek

In opdracht van SAB Arnhem BV heeft Archaeological Research & Consultancy (ARC bv) een archeologisch bureau-onderzoek (BO) uitgevoerd voor een terrein rond de Zonstraat te Driebergen-Rijsenburg. Aanleiding tot dit onderzoek vormt de voorgenomen herontwikkeling van de onderzoekslocatie. Door deze werkzaamheden worden mogelijk archeologische resten bedreigd. Conform de Wet op de archeologische monumentenzorg dient het plangebied eerst te worden onderzocht op de aanwezigheid van archeologische waarden.¹ Hiervoor is in maart 2009 een bureau-onderzoek uitgevoerd door drs. K.A. Hebinck. Het archeologisch onderzoek is uitgevoerd conform de eisen die gesteld worden in de Kwaliteitsnorm voor de Nederlandse Archeologie (KNA versie 3.1)² en de Richtlijnen voor Bureau-onderzoek in de Provincie Utrecht, versie 3.1 december 2007 (Kok 2007).

1.2 Ligging en beschrijving van het onderzoeksgebied

De onderzoekslocatie beslaat een gebied ten noorden en ten zuiden van de Zonstraat. De ligging hiervan is weergegeven in afbeelding 1. De locatie ligt binnen de bebouwde kom van Driebergen. Op de locatie zijn op dit moment woningen en in het noordelijke deel een loods aanwezig. Het totale perceelsoppervlak beslaat 1,3 ha.

1.3 Overzicht van de geplande werkzaamheden

In de voorgenomen plannen zal op de onderzoekslocatie nieuwbouw worden gerealiseerd. Hierbij zal de huidige bebouwing worden gesloopt. Bij de werkzaamheden zal de bodem tot maximaal 1 m –mv worden verstoord.

1.4 Doel van het bureau-onderzoek

Doel van het bureau-onderzoek is het verkrijgen van inzicht in bekende en te verwachten archeologische waarden in en om het plangebied. Op basis van de verkregen informatie wordt een archeologisch verwachtingsmodel voor de onderzoekslocatie opgesteld. Hierin wordt beschreven of er archeologische resten aanwezig (kunnen) zijn in het plangebied, wat de potentiële aard en omvang hiervan is en of de voorgenomen werkzaamheden in het plangebied een bedreiging vormen voor het bodemarchief. Indien dit het geval is, wordt geadviseerd op welke wijze hiermee in het vervolgtraject van de plannen rekening dient te worden gehouden.

1.5 Werkwijze

Voor het bureau-onderzoek wordt bronnenmateriaal uit diverse disciplines geraadpleegd en geïntegreerd tot een archeologisch verwachtingsmodel. Op basis van

¹In werking getreden op 1 september 2007.

²De inhoud van de KNA kan worden geraadpleegd op www.sikb.nl.

geologische, geomorfologische en bodemkundige informatie wordt een beeld geschetst van de landschappelijke ontwikkeling van de omgeving van de onderzoekslocatie. Deze landschappelijke ontwikkeling geeft inzicht in de potentiële bewoonbaarheid van de locatie. Voor de beschrijving van de archeologische waarden wordt gebruik gemaakt van Archis2, de online archeologische database van de Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM), de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) en de Archeologische Monumenten Kaart (AMK), en, indien van toepassing, van informatie over eerder gedaan onderzoek en archeologische waarnemingen. Naast deze informatie wordt, als deze voorhanden zijn, ook gebruik gemaakt van provinciale en gemeentelijke beleids- en verwachtingskaarten. Voor onderhavig onderzoek is gebruikt gemaakt van de Cultuurhistorische Atlas van de provincie Utrecht.³ De historische ontwikkeling wordt beschreven aan de hand historisch-topografisch kaartmateriaal en historische bronnen. Hierbij wordt ook ingegaan op eventuele (sub)recente verstoringen die de archeologische verwachting beïnvloeden. Voor een beschrijving van de historische situatie is daarnaast ook contact opgenomen met de historische vereniging van Driebergen.

2 Resultaten bureau-onderzoek

2.1 Bekende aardwetenschappelijke waarden

Driebergen-Rijsenburg ligt in het Midden-Nederlands zandgebied, dat gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van relatief hoge stuwwallen (Berendsen 2005). Driebergen-Rijsenburg ligt op de zuidwestelijke flank van de stuwwal die de Utrechtse Heuvelrug vormt, op de overgang naar het riviersysteem van de Rijn. De Utrechtse Heuvelrug vormt de westrand van het glaciële bekken van de Gelderse Vallei. Dit gletsjerdal met bijbehorend stuwwallen-complex is gevormd tijdens het Saalien (370.000 – 130.000 jaar geleden). In die periode werden Noord- en Midden-Nederland bedekt door landijs uit Scandinavië. In Midden-Nederland werden oudere, fluviatiele afzettingen door dit landijs opgestuwd, waardoor deze stuwwallen ontstonden. Deze fluviatiele afzettingen bestaan overwegend uit grove zanden en grinden. Het smeltwater van het landijs, dat veel zand en grind vervoerde, vormde zogenaamde fluvioglaciële afzettingen. Aan de buitenzijde van de stuwwallen in Midden-Nederland stroomde het water af naar het oerstroombekken van de Rijn. Hierbij werden grote puinwaaiers afgezet, ook wel sandrs genoemd. De afzettingen van deze sandrs zijn qua mineralogie gelijk aan het materiaal van de stuwwallen. De sandrafzettingen behoren tot de Formatie van Drenthe en zijn ondergebracht in het Laagpakket van Schaarsbergen. Driebergen bevindt zich op de rand van een dergelijke sandr (Berendsen 2005).

Tijdens de laatste ijstijd, het Weichselien (115.000 – 10.000 jaar geleden), ontstonden er sneeuwsmeltwaterdalen, omdat het smeltwater door de permafrost niet de grond in kon. Deze dalen bevatten door de afwezigheid van permafrost geen water meer en staan daarom bekend als droge dalen. Op de flanken van de stuwwallen werd het zogenaamde gordeldekzand afgezet. Deze dekzanden behoren

³<http://www.provincie-utrecht.nl/chat>.

tot de Formatie van Boxtel en zijn ondergebracht in het Laagpakket van Wierden (De Mulder et al. 2003). Tijdens het Holoceen (vanaf 10.000 jaar geleden) raakte de stuwwal begroeid en vond er nauwelijks nog erosie plaats. Ter hoogte van de onderzoekslocatie is het dekzand ook aan het oppervlak aanwezig. Ten noorden van de locatie zijn gedurende het Holoceen door ontbossing stuifzanden ontstaan (Berendsen 2004).

Op de geomorfologische kaart (afb. 2) is de locatie niet gekarteerd, maar de directe omgeving is aangegeven als gordeldekzandwieling met of zonder oud bouwlanddek (3L6). Deze gordeldekzandwielingen zijn waarschijnlijk ook op de onderzoekslocatie aanwezig. Ten noord(oost)en van de locatie zijn lage en hoge land- en stuifduinen aangegeven. Ook op de bodemkaart (afb. 3) is de locatie niet gekarteerd en staat aangegeven als bebouwing. Op basis van de wel gekarteerde delen in de omgeving kunnen er echter op de locatie kamppodzolgronden (cHd21) verwacht worden. Kamppodzolgronden zijn humuspodzolgronden met een gedeeltelijk door de mens opgebrachte donkere bovengrond van 30 tot 50 cm dikte (De Bakker & Schelling 1989). De kamppodzolgronden bij Driebergen zijn oude ontginningsgronden die naast dikke eerdgronden voorkomen (STIBOKA 1966). Ten noordoosten zijn in de stuifzanden duinvaaggronden aanwezig. In het stuifzandgebied kunnen echter oudere bodems overstoven zijn, waardoor mogelijk in de ondergrond nog intacte begraven bodems aanwezig zijn. Ten zuidwesten zijn hoge zwarte enkeerdgronden aangegeven. Dit zijn gronden met een donkere zwarte bovengrond van meer dan 50 cm op de oude bouwlanden, die zijn ontstaan door langdurige plaggenbemesting (De Bakker & Schelling 1989).

2.2 Bekende archeologische waarden

De onderzoekslocatie heeft volgens de Indicatieve Archeologisch Waardenkaart (afb. 4) een lage archeologische verwachtingswaarde. De enkeerdgronden ten zuidwesten van de locatie hebben een middelhoge tot hoge verwachtingswaarde. Op de Limes-kaart in de cultuurhistorische atlas van de Provincie Utrecht heeft de locatie een middelhoge verwachting. In de omgeving van de onderzoekslocatie is één archeologisch monument van hoge archeologische waarde aanwezig (monumentnr. 12215). Het betreft de oude dorpskern van Driebergen, die is ontstaan in de Vroege Middeleeuwen. Daarnaast zijn er in de directe omgeving zes waarnemingslocaties bekend (afb. 4). Op 900 m ten zuiden van de onderzoekslocatie is een grafheuvel waargenomen, die wordt gedateerd op de periode Neolithicum – IJzertijd (waarnemingsnr. 27765). Op 1,4 km ten zuidoosten zijn aardewerk en houtskoolresten behorende bij een graf uit de Romeinse Tijd aangetroffen (waarnemingsnr. 26438). In de verdere omgeving zijn op de zuidwestelijke flank van de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug zeer veel waarnemingen bekend. Deze waarnemingen dateren van de periode Paleolithicum – Nieuwe Tijd.

2.3 Historische situatie

De onderzoekslocatie ligt aan de rand van Driebergen, buiten de oude dorpskern. Op de locatie heeft lange tijd een dennenbos gestaan, zoals zoals staat weergegeven op de kadastrale kaart uit begin 19e eeuw (afb. 5). Op de historische kaart uit

1910 (afb. 6) is er voor het eerst bebouwing ter hoogte van de onderzoekslocatie aangegeven. Dit is daarna uitgebreid tot de huidige bebouwing. Voor de historische situatie is ook contact opgenomen met dhr. T. van Bommel, amateurarcheoloog van de archeologische werkgroep Utrecht/Amsterdam en met dhr. J. Heemstra. Volgens dhr. Heemstra was de straat in 1895 nog een zandpad door woestenij (net zoals de Traaij). Het gebied lag ten noordoosten van de bebouwde kom en bestond uit zand, heide, bos, stukken bouwland en een heuvel, de zogenoemde Zonheuvel (mogelijk één van de drie 'bergen' in de naam Driebergen). De grond was oorspronkelijk grotendeels eigendom van de familie Van der Muelen (Dennenburg). De buurt Zonheuvel bestond toentertijd uit wat arbeiderswoninkjes (langs de Traaij lagen in die tijd nog zo'n drie boerenbedrijven). Driebergen kende nog meer van dergelijke buitenbuurten waar het arme en 'woeste' volk woonde: de Krim en het Haagje (Loolaan), de Akker en de Oosterbuurt. In het begin van de 20e eeuw kreeg ter plekke het paden- en stratenplan wat meer gestalte en ontstond de naam Zonstraat. De nu nog bestaande woningwoningen dateren van circa 1920; de gemeente-architect was Van Amerongen aan wie de filosofie van tuindorpen in de trant van Amsterdamse School niet was ontgaan. Ook particulieren bouwden aan de Zonstraat, waaronder de dichter Alex Gutteling.⁴ De huidige lengte, uiteindelijk uitlopend op de Brinkseweg, kreeg de Zonstraat in 1988. De lokatie is opgevuld met hoofdzakelijk sociale woningbouw.

2.4 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Op basis van de bij het bureauonderzoek verkregen informatie kan een archeologisch verwachtingsmodel voor het plangebied worden opgesteld. De onderzoekslocatie ligt op gordeldekzandwelingen op de zuidwestelijke flank van de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug op de overgang naar het stroomdal van de Rijn. Op de bodemkaart is de locatie niet gekarteerd, maar er zijn waarschijnlijk kamppodzolgronden aanwezig. De locatie heeft op de archeologische verwachtingskaart een lage trefkans op archeologische resten en/of sporen. De zuidwestelijke flank van de Utrechtse Heuvelrug is al vanaf het Paleolithicum bewoond geweest. Uit de waarnemingen uit de omgeving van Driebergen blijkt dat dit gebied al minstens vanaf het Neolithicum bewoond is geweest. De dorpskern van Driebergen zelf bestaat vanaf de Vroege Middeleeuwen. Op de onderzoekslocatie kunnen dus archeologische resten en/of sporen verwacht worden uit de periode Neolithicum – Nieuwe Tijd en mogelijk ouder. Door de lage grondwaterstand op de locatie zullen voornamelijk anorganische resten bewaard gebleven zijn zoals aardewerk, (vuur)stenen artefacten, houtskool en mogelijk metaal. Of deze resten nog aanwezig zijn hangt af van de intactheid van het bodemprofiel. Op een groot deel van de locatie is bebouwing aanwezig. Het is mogelijk dat hierbij de bodem is verstoord.

3 Samenvatting en conclusie

De onderzoekslocatie ligt binnen het Midden-Nederlands zandgebied op de flank van de stuwwal van de Utrechtse Heuvelrug op de overgang naar het oerstreamdal

⁴Overleden in 1910, Oude Algemene Begraafplaats.

van de Rijn. Op de locatie zijn gordeldakzandwelingen aanwezig. De locatie is op de IKAW niet gekarteerd, maar de directe omgeving heeft een lage archeologische verwachtingswaarde. Uit waarnemingen in de omgeving blijkt dat de omgeving van Driebergen al minstens vanaf het Neolithicum bewoond is geweest. De dorpskern van Driebergen zelf bestaat vanaf de Vroege Middeleeuwen. Op de onderzoekslocatie kunnen dus archeologische resten en/of sporen verwacht worden uit de periode Neolithicum – Nieuwe Tijd en mogelijk ouder. Of deze resten nog aanwezig zijn hangt af van de intactheid van het bodemprofiel. Op een groot deel van de locatie is bebouwing aanwezig. Het is mogelijk dat bij de bouw hiervan in het verleden de bodem is verstoord. Een verkennend booronderzoek kan uitsluitsel geven over de mate waarin de bodem is verstoord.

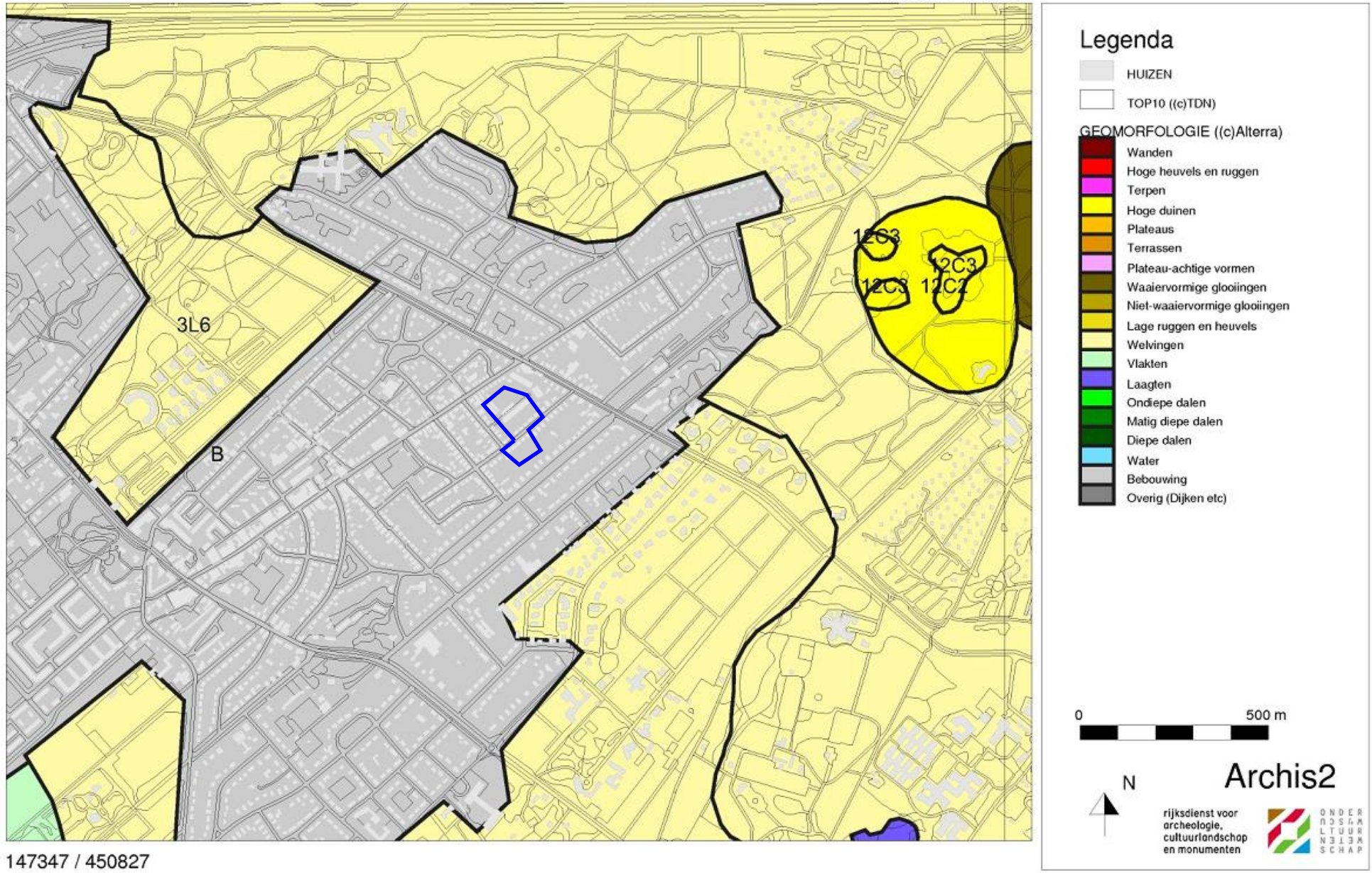
4 Aanbeveling

Op basis van de resultaten van het bureau-onderzoek kan onvoldoende uitsluitsel gegeven worden over de archeologische verwachtingswaarde van de onderzoekslocatie. Er wordt dan ook een verkennend booronderzoek geadviseerd op de gehele locatie om de exacte bodemopbouw en eventuele bodemverstoringen in kaart te brengen. Het is echter aan het bevoegd gezag, de gemeente Utrechtse Heuvelrug, om de aard en omvang van het vervolgonderzoek te bepalen.

Literatuur

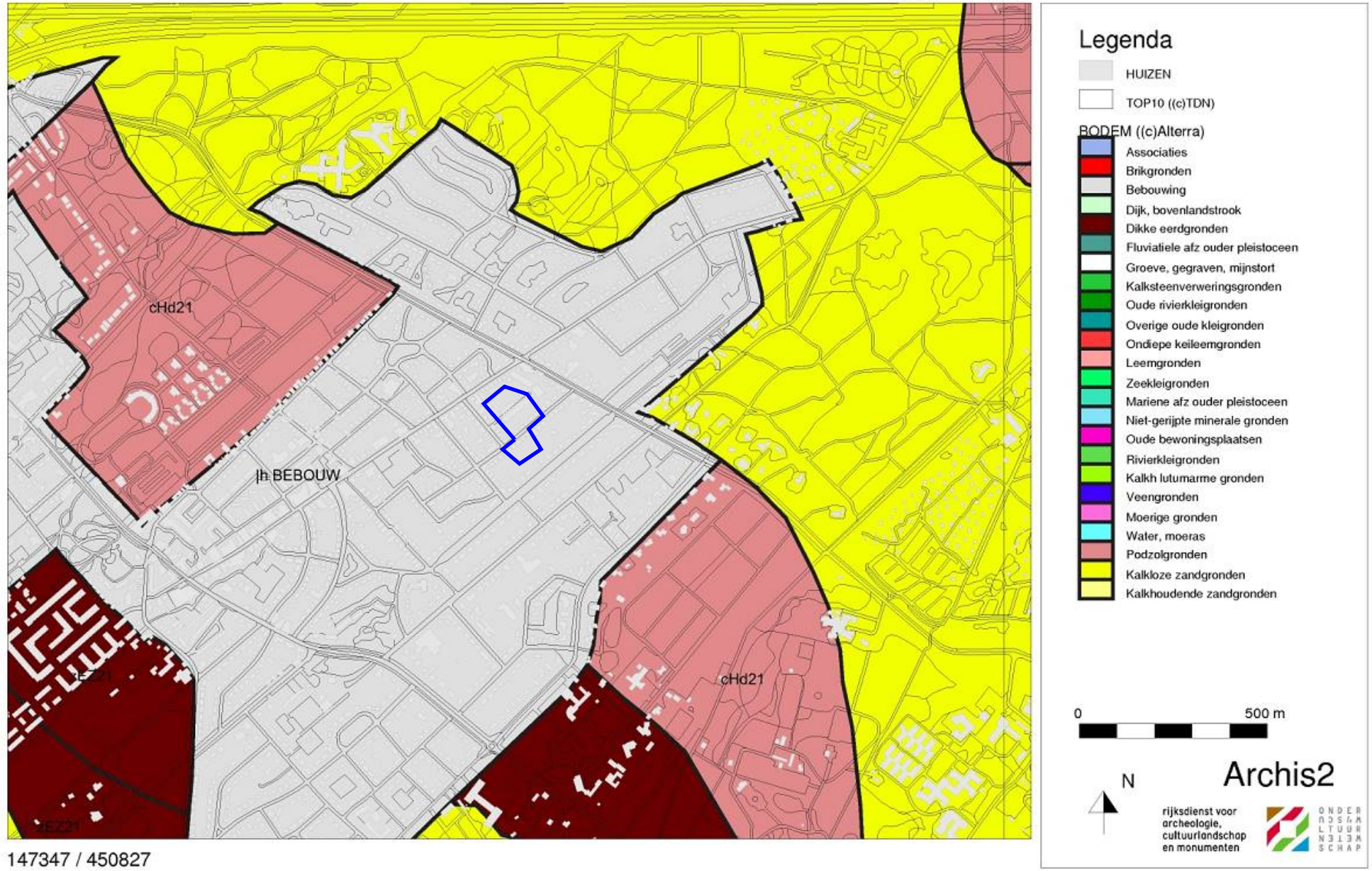
- Bakker, H. de & J. Schelling, 1989. *Systeem van bodemclassificatie voor Nederland; de hogere niveaus*. Wageningen.
- Berendsen, H.J.A., 2004. *De vorming van het land*. Assen (Fysische geografie van Nederland). Vierde, geheel herziene druk.
- Berendsen, H.J.A., 2005. *Landschappelijk Nederland. De fysisch-geografische regio's*. Assen.
- Brandt, R.W. et al. (red.), 1992. *ARCHIS. Archeologisch Basis Register, versie 1.0*. Amersfoort.
- Kok, R., 2007. *Richtlijnen voor Bureauonderzoek in de Provincie Utrecht, versie 3.1 december 2007*. Utrecht.
- Mulder, E.J.F. de, M.C. Geluk, I. Ritsema, W.E. Westerhoff & T.E. Wong, 2003. *De ondergrond van Nederland*. Utrecht.
- Mulder, E.F.J. de et al., 2003. *De ondergrond van Nederland*. Groningen/Houten.
- STIBOKA, 1966. *Bodemkaart van Nederland schaal 1 : 50 000 Toelichting bij de kaartbladen 26 West Harderwijk en 32 West Amersfoort*. Wageningen.

150071 / 453052

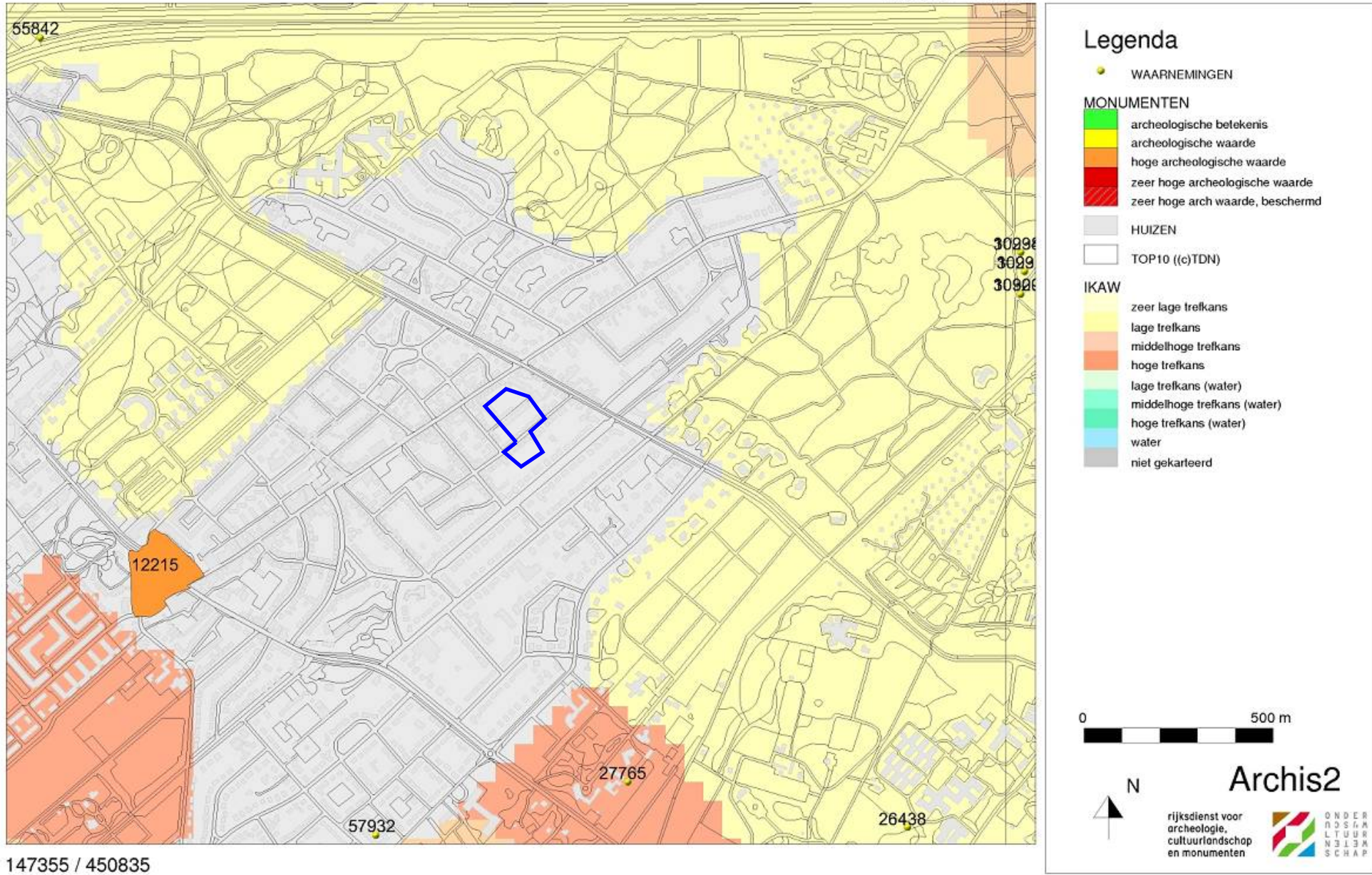
Afbeelding 2 Geomorfologische kaart van de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

150071 / 453052

Afbeelding 3 Bodemkaart van de onderzoekslocatie (blauw omcirkeld) en omgeving. Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

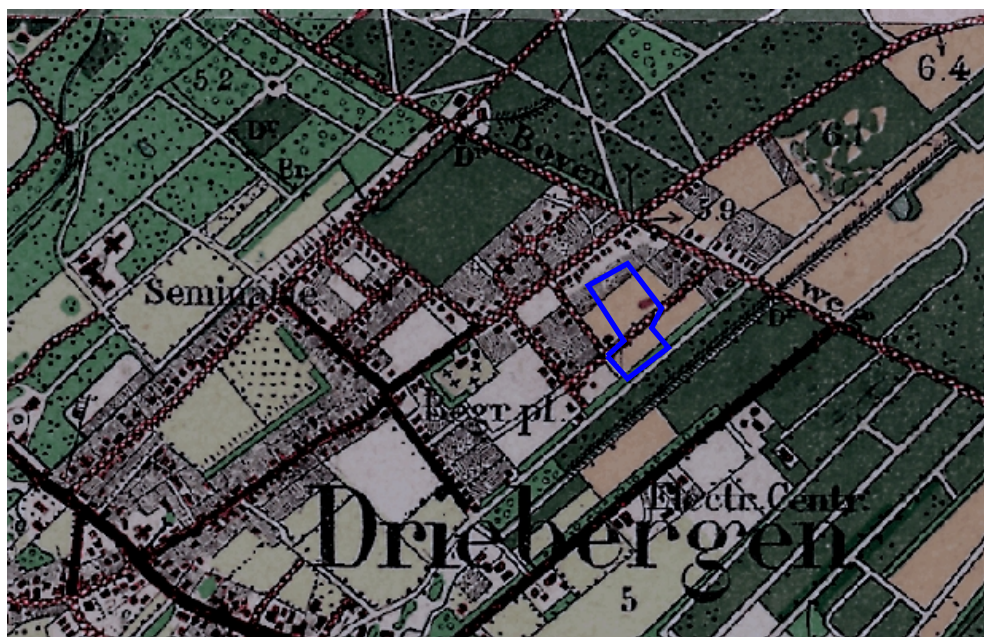
150079 / 453060

Afbeelding 4 Archeologische waarden op de onderzoekslocatie en in de omgeving (blauw omcirkeld). Bron: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten (RACM)/Archis II.

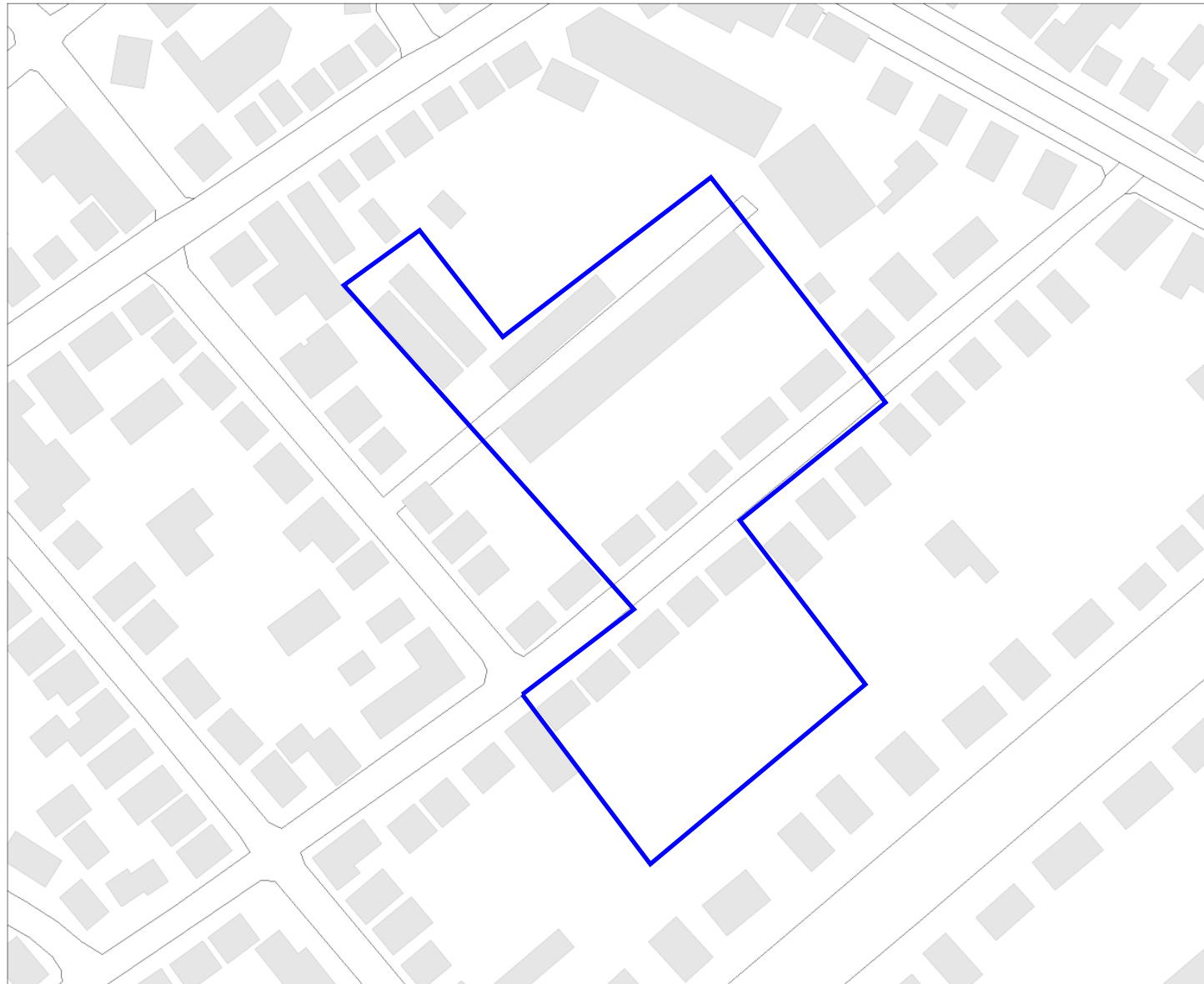

Afbeelding 5 Indicatieve ligging van de onderzoekslokatie (omlijnd) op een kadastrale kaart uit het begin van de 19e eeuw. Bron: www.watwaswaar.nl.

Afbeelding 6 De onderzoekslokatie (omlijnd) op topografische kaart uit het begin van de 20e eeuw. Bron: www.kich.nl.

148877 / 452074

Legenda

- HUIZEN
- TOP10 ((c)TDN)

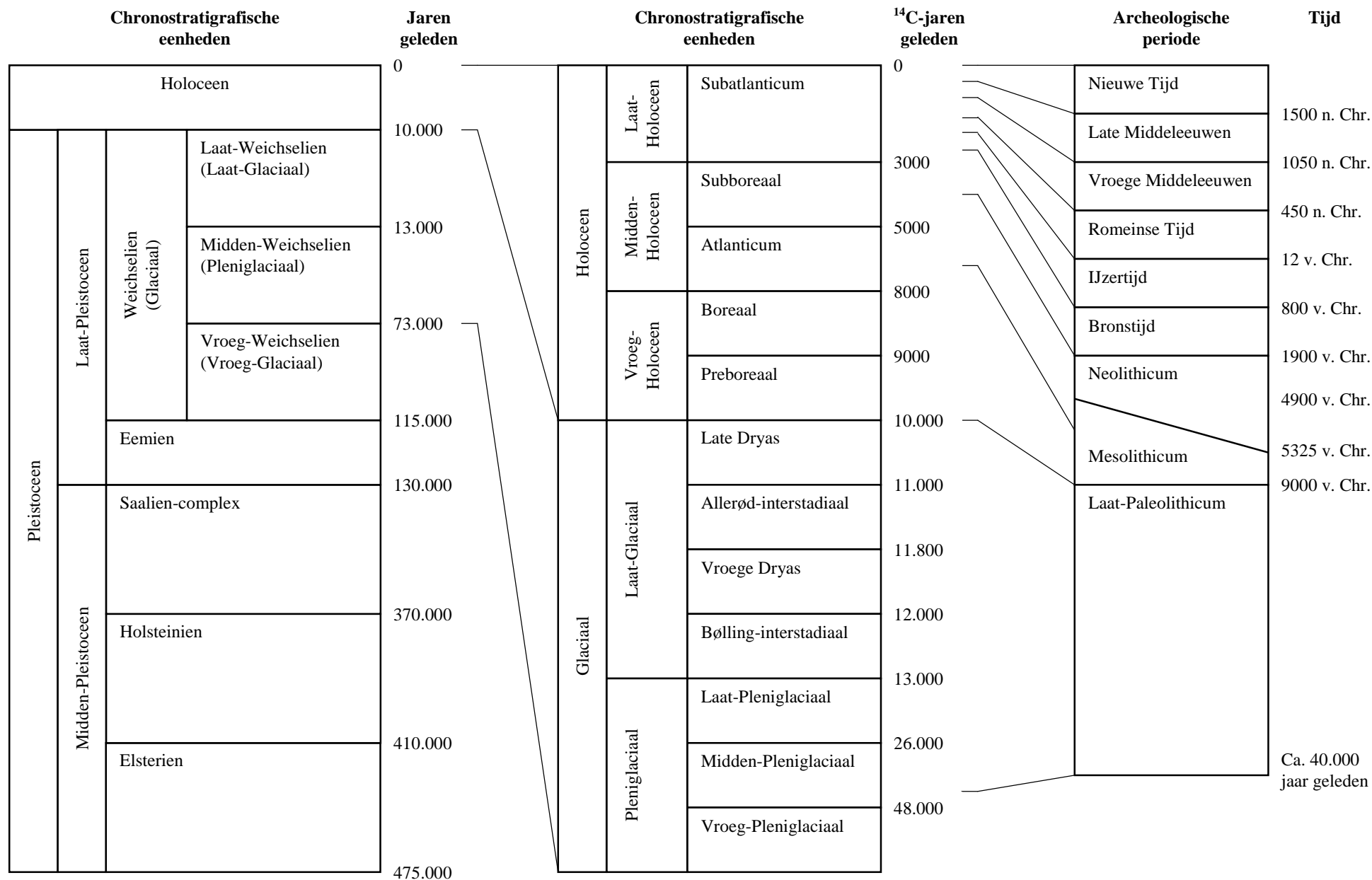
Archis2

rijksdienst voor
archeologie,
cultuurlandschap
en monumenten

148514 / 451777

Afbeelding 7 Onderzoekslocatie

Afbeelding 8 Een overzicht van geologische (chronostratigrafische) en archeologische periodes. Door: A.J. Wullink. Gebaseerd op: Brandt et al. 1992; De Mulder et al. 2003; Berendsen 2004.